

ÉVFORDULÓK

Jerney János, a „kiválóan tudományos hazafi”

exodusra Moldvába került, már jelentős számú magyart találtak a Szeret, a Prut és a Dnyeszter folyók közti tájakon, akiket a székely nyelvjárás szerint Zöld Péter nevezett az irodalomban először *csángóknak*.

Jerney János már iskolás korában igen sok „keleti magyarokkal” foglalkozó könyvet, útleírást elolvasott. Eljátszhatunk a gondolattal, hogy olvasmányai során megismerhette Csokonai 1799-ban írt versét, amelyben – a szerző Európában akkoriban megindult társadalmi változások nyomán – abban reménykedik, hogy

*Vajha Moldvának is kies parlagjai,
Ameddig terjednek a Pontus habjai,
Magyar Koronánknak árnyékába menne,
S a csángó magyar is polgártársunk lenne!*

Bizonyítékunk ugyan nincs rá, de talán – ismerhette. Moldvai (etelközi) útjára ugyanis már az 1840-es évek elejétől készülődött, s élete e nagy célkitűzésében talán a Zöld Pétertől Csokonain keresztül ívelő kanóc lángja is szerepet kapott, kaphatott...

Az azonban biztos, hogy moldvai útjának előkészítése, tervezése során felhasználta az előtte nyolc esztendővel ott járt P. Gegő Elek, 1838-ban megjelent beszámolóját.² Arról ugyan nem találtam adatot, hogy Jerney személyes kapcsolatban állt-e Gegővel, de úti beszámolójában többször is hivatkozik rá, valószínűleg Gegő munkájában találkozott először Bandinus XVII. századi moldvai leírásával.

¹ Zöld Péter: Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia et ultra degant, scripti ab. Adm. R. D. Zöld Parocho Csik-Delniensis in Sicilia data ad A. R. P. Vincent Blaho. [Ismeret és az azon túl élő magyarok tetteiről]. In: Molnár János (szerk.): Magyar Könyvesház III. Pozsony 1783. 414-428. old.; újabban Pater Zöld (Szöcs János tanulmányával). Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2002.

² P. Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda 1838. (Reprint kiadása: Státus könyvkiadó. Csíkszereda 1999.)

Családjának, eszméinek eredete

A török alatt elpusztult lakosságú Dorozsmát a XVIII. század elején, 1719-ben Jászfényszaruból és Jászapátiból települt *jászok* népesítették be. Később a Mátra vidékéről, Nógrád és Heves megyéből, s a Bükk hegységből *palócok* csatlakoztak hozzájuk.³ Ebbe a vegyes etnikumba született a XIX. század hajnalán, 1800. május 12-én Jerney János⁴, s talán nem járunk messze az igazságtól, ha úgy gondoljuk, hogy a cseperedő gyermek számára falujának ez a két etnikai csoportja jelentette elsősorban a törzssőkös magyarságot, s képzelete később a tőlük megismert, immáron egységesült nyelvjárást vetítette vissza a honfoglalást követő, középkori időkbe.

Jerney János iskoláit is Dorozsmán kezdte, a középiskola első (latin) osztályát is itt végezte, csak a másodiktól folytatta Szegeden a piaristáknál. A szorgalmas és sikeresen tanuló gyermeket apja tizenöt éves korában pesti egyetemre iratta, mégpedig a bölcsészetre. Az ebből a korból fennmaradt néhány verse alapján elmélyülten gondolkodó, az életet komolyan vevő ifjú lehetett. 16 esztendősen fogalmazta meg életelvét, amihez aztán később is igyekezett magát tartani:

*Éltünk után a jövődő
Úgy áldozik porunknak,
Ha jót s hasznost magunk után
Hagyunk maradványunknak.⁵*

Följegyezték róla, hogy sokat olvasott, különösen az utazásokról szóló könyvek vonzották. Az útleírások azonban egyre kevésbé elégitették ki érdeklődését, s mindinkább megérlelődött benne a vágy: keletre kell utaznia, hogy mindent a saját szemével lásson. Bölcsészeti tanulmányait befejezve Pozsonyba ment a jogakadémiára, ahol 1818-tól *politikát, kereskedelmi-, magán- és büntetőjogot* tanult, s „magát szorgalmával kiténtette”. Ezek a szakismeretek később valószínűleg megkönnyítették számára a tudományos kutatást, az oklevelek, hiteles helyek anyagának feldolgozását, de a pozsonyi évek nemzetpolitikai elveinek kialakulására és későbbi közéleti tevékenységére nézve sem múlhattak el nyomtalanul, mert az udvar és a nemesi vármegyék közti egyre inkább elmérgesedő küzdelem sok embert készített állásfoglalásra, és jelentős mértékben segíthette az amúgy is meglehetősen szabadelvű ifjú tájékozódását.

A joggyakorlatot az 1820-as esztendő során Heves megyében végezte egy ítélőtáblai bíró ügyvédi irodájában, s augusztus 23-án esküdött fel, mint *táblai hites jegyző*. Egy évre rá a szentmártoni⁶ törvényszakon ügyvédi vizsgát tett, s 1821. december 20-án oklevelet nyert. Akkori szokás szerint mindjárt a jászok kerületi „tiszteletbeli alügyész”-i címért folyamodott, ami hivatalt jelentett volna számára, de Somogyi Antal főkapitány úgy terjesztette fel kérelmét, hogy azt József nádor elutasította. Mindez nem szegte kedvét, mert így idejét, erejét nem vonta el a közigazgatásban óhatatlan adminisztrációs munka, s mivel anyagilag megengedhette magának, a bécsi egyetemre ment, hogy régészetet, keleti irodalmat és nyelvtudományt tanuljon.

Jerney azon tudósok közé tartozott, akiknek egész tudományágára gyakorolt hatása még életében megmutatkozott. Elsősorban a jóval fiatalabb – utóbb magasabbra jutó – Horváth Mihály (1809–1878) volt az, aki sokat köszönhetett neki a pályáján való elindításért, s ezt később – a Magyar Történelmi Társulat elnökeként, püspökként, miniszterként – sem felejtette el. Kovách Pál (jogtudor, apát, dorosmai plébános) is a Jerney által föltárt szakirodalom alapján készítette el *A káptalanok, mint hiteles helyek* című doktori értekezését.⁷

Tudományos munkássága

Pályája kezdetén Jerney János szakmailag olyan felkészült volt, amilyen csak lehetett a XIX. század húszas éveiben, amikor az összehasonlító régészet és nyelvtudomány, valamint az oknyomozó történettudomány – különösen Bécsben és Pozsonyban, Pestről nem is beszélve – meglehetősen gyermekcipőben járt. Körösi Csoma Sándornak bizonyára felkészültebb tanárai voltak a németországi egyetemeken, s ha Jerneynek több ismeretet sikerül szereznie a különböző török nyelvekben, talán biztosabb alapokra

³ Péter László: Jerney János (1800–1855) Szeged 1988. 5. old.

⁴ Péter 1988. 5. old.

⁵ Figyelő 1882. 157. old.

⁶ A mai Kunszentmárton.

⁷ Péter 1988. 8. old.

rakhatja elméleteit. De hát tanult mestersége, az ügyvédi-jogászai szakismeretek mellett nem volt olyan tanára, aki megfelelő ösztönzést és kontrollt jelenthetett volna számára szellemi kalandozásai során.

Így talált rá a Tudományos Gyűjtemény 1924-ben kiírt pályázata, amely már címével is szinte provokálta őt, aki már az akkoriban szélteben elterjedt fixa ideát vallotta, hogy a kunok tulajdonképpen magyarul beszéltek, s ezen felül az egyéb török nyelvek is – mint például a hun, a tatár, a besenyő – egymás (és a magyar) tájsházáinak tekinthetők. A pályázat címe így szólt: „Egy volt-e a régi kun nemzet nyelve a magyar nemzet nyelvével?” Jerney valósággal ráharapott a témára, s „bebizonyította”, hogy a két nyelv – igenis egy volt. Meg is nyerte a százforintos pályadíjat, de azt – a sors különös fintoraként – csak több mint egy évtized múlva kapta kézhez, maga a pályamunka pedig később „elkallódott”. Munkájában Jerney kimutatta, hogy a kunok magyarul beszéltek – *volna*. Elmélete ugyan utólag nem bizonyult helyesnek, de József nádor figyelmét felkeltette, s 1822-ben végre kinevezte „*tiszteletbeli alügyésznek*”. Félegyházára költözött tehát, s ez után már csak hivatali szabadidejében búvárkodhatott.

Megírta és 1827-ben kiadta a jászkürtről szóló tanulmányát, ebben számba veszi a jeles reliktum eredetére vonatkozó elméleteket – például, hogy *sárkányfögből* készült volna –, továbbá helyreigazította a Szegeud Alsóvárosi templom építése befejezésének esztendejét (nem 1103, hanem 1503); 1833-ban pedig megjelent Dorozsma török előtti időszakát feldolgozó helytörténeti munkája.

Ezek a művek azonban inkább szárnypórbálgatások, ujjgyakorlatok voltak, bár az orosz-lánkormök már itt is megmutatkoztak. 1832-ben aztán Dorozsmára került segédlelkésznek Horváth Mihály, a későbbi jeles történész, a szabadságharc történetének feldolgozója, aki nagyra becsülte Jerneyt „*magyar zománcú tudományosságáért*”, s méltó szellemi társa lett a vidéki elszigeteltségben. A közös érdeklődésen alapuló barátság sokat jelentett mindkettőjük számára, s Horváth Mihály később sokszor idézett Jerney keleti utazásainak beszámolóiból.

Az elkövetkező évtized szorgos munkával telt, de ezekből az erőfeszítésekből mintha hiányozna az átgondolt, tervszerű építkezés. Az életművet áttekintve úgy érzem, az 1833 és hozzávetőleg 1843 közötti években munkásságát inkább az ötletszerűség, mint a céltudatosság jellemezte, inkább alapozott, mint építkezett, miáltal ezek az alapok mintha túlzott méretűek lennének a felépítményhez képest.

Jerney János munkásságának ez az évtizede több fejezetre tagolódik.

Egy részüket a **segéd tudományok** körébe sorolhatjuk. Ide tartozik az *oklevelek gyűjtése*. Egész életében szenvedélyesen gyűjtötte az eredeti okleveleket, s 1838-ra 4071 darabos gyűjteményét 25 kötetbe köttette, ami halála után a kecskeméti református főiskola gyűjteményébe került.⁸ Ennek Előszavában olvashatjuk, hogy „Magyarország a régi oklevelek hazája – ekképp nyilatkozott egy már régen elhunyt nagyteknitélyű diplomatikusunk a „honi oklevelek tömérdeksége fölött... És valósággal – írja Jerney – alig létezik Európában tartomány, mely annyi régi oklevelekkel bővelkedne, mint édes hazánk. Ennek oka, hogy ősi alkotmányunk szerint a magyar javak és örök birtokokok nyolcszáz év óta okmányok erejénél fogva szerveztettek, kormányoztattak és őriztettek meg.”⁹ Ehhez a műfajhoz kapcsolódik jogi végzettségére alapozott, s különféle *hiteles helyekről* (33 káptalanról és 37 konventről) összeállított, bár egyenként meglehetősen csekély érdemi anyagot tartalmazó munkája.¹⁰

Alapozó munkásságának másik része a **nyelvészet** és a **nyelvtörténet** témaköréhez tartozik. Ehhez is hosszú időn keresztül gyűjtötte az anyagot: a XIV. századig számba vett minden hozzáférhető hely-, határ-, vidék-, hegy-, völgy-, erdő-, folyó-, család-, személy-, hivatal- és eszköznevet, s egyéb „*bármirészben magyar szóelemet tartalmazó neveket és szólásformákat*”, de a *Magyar nyelvkincsek Árpádék korából* címet viselő munka csak 1854-ben látott napvilágot. Első kötete az oklevelekből bányászott személy- és helységneveket tartalmazza betűrendbe szedve, sajnos a források megjelölése nélkül; második kötete pedig – voltaképpen haszontalanságnak tűnik – az általa föllett, hamisított oklevelek alapján összeállított „nyelvkincseket” tartalmazza. Az ötezer „vezérszó”, vagyis *szócikk*, számát tekintve abban a korban jelentős teljesítménynek számított. A munka értelmét maga a szerző is abban látta, hogy egyrészt „*hajdani nyelvünk tömör, valamint hajlékony tulajdona állítatik a világ elé*”. Másrészt pedig, ahogy Gyárfás István megfogalmazta¹¹ „*az addig használt szófejtéseken kívül, irott történeti emlékek kritikai vizsgálatát is elvégezte*”. Mindazonáltal a szavak értelmezésével és magyarázatával nem foglal-

⁸ Thaly Kálmán ismertette a Századokban 1877.

⁹ Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek', mint hiedelmes és hiteles helyek története. In.: Magyar Történelmi Tár. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya II. Pest 1855. XIII. old.

¹⁰ Ugyanott.

¹¹ Gyárfás István: Jerney János emlékezete. Az MTA Könyvkiadó hivatala. Bp. 1883. 12. old.

kozott. Ahogy – szinte már túlzott szerénységgel – írja: „*Nem bocsátkozunk a szók magyarázatába (...)* a bölcselő nyelvészek föladatául marad a bővebb fejtegetés. Ők bizonyosan tudni fogják, miképp fordítassanak haszonra anyagaink, hol keressék a gyököket, mit miért tartssanak eredeti magyar szónak.”¹²

Számos tanulmánya, könyve foglalkozik **magyarság rokon népeivel**. Hogy ez a rokonság egyik vagy másik nép, népcsoport esetében milyen *jellegű* és milyen *mértékű*, arról ma is heves indulatokkal vitatkoznak a hozzáértők és kevésbé hozzáértők. Elképzelhető, hogy csaknem kétszáz esztendővel ez-előtt mennyire tisztázatlan volt ez a kérdés. Bár az is kétségtelen, hogy a faj- a nyelv- és a kulturális rokonság kérdései akkoriban még nem kuszálódtak annyira össze, és a hozzá kapcsolódó viták – talán – nem mérgesedtek el úgy, mint manapság. Annyiban azonban igaza lehetett Jerneynek, hogy az általa „rokonoknak” tekintett *avarok, kunok, jászok, besenyők, palócok, székelyek* a középkorban azonos kulturális körhöz tartoztak; *életmódjuk, társadalmi berendezkedésük, világnézetük, szokásaik, értékrendjük* kétségtelen rokonságot mutatott, s jól felismerhetően megkülönböztette őket más európai (görög, germán, latin, szláv) népektől. Ilyenformán talán nem kellene égnek állnia a hajunknak, ha Jerney közelebbi és távolabbi rokonainkról szóló, minden bizonnyal kevésbé megalapozott, mai szemmel nézve sok naivitást tartalmazó, de alapvetően nemes szándékú, jó felé tekintő műveit olvassuk. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ebben a sokaknak talán kotyvalék-szerű, de a XIX. század elejének nemzeti élet-halál harca során „kotyvasztott” fürdővizben *ott van a gyermek* is: a magyar nemzeti identitás felvilágosodásban született és a reformkorban cseperedő csecsemő! Talán maga is átérezte írásainak nemzetpolitikai jelentőségét, s ezért akarta azokat – a szabadságharc leverését követő önkényuralom idején – összegyűjtve, *Magyar őstörténeti tanulmányok* címmel kinyomtatni. 1854-ben már gyűjtötték rá az előfizetőket, de a kötet „bizonyos körülmények miatt” nem jelent meg.

Kun-avarokról szóló írásához¹³ detektívhistóriába illő esemény szolgáltatott anyagot. *Wadasi és jeszeniczai idősb Jankovich Miklós* (1772–1846) táblabíró, könyv- és régiséggyűjtő 1837-ben, egy budai régiségárusnál több tárgyat vásárolt. Ezek között találta meg Jerney egy látogatása alkalmával azt a pecsétnyomót, amit egy óbudai szegény napszámos talált a Duna parti fővenyben, s bevitte a szóban forgó őszereshez. A leletet feldolgozó írásában Jerney azt írja, hogy ez a pecsétnyomó a IX. században működött vetvári püspökséghez kapcsolható. Uroff, az avarok által elpusztított lorchí érsekség helyett 804-ben Passauban felállított püspökség feje volt, s a morvai szlávok között térített. Azt Jerney is megállapítja, hogy az avar meg morva fejedelmekhez intézett bulla az egyetlen bizonyíték a vetvári püspökség létrehozására. Neve is bizonytalan, *Vetvarnak* írták, de nem tudjuk, hogy mondták, lehetett *‘Óvár’*, vagy talán *‘Födvár’*. František Palacký Csehország történetében¹⁴ kétségbe vonja a vetvári kun-avar püspökség létezését. Jerney azonban egy elegáns kézlegyintéssel elintézi a kérdést: „Ha időmet hasztalan vitákra fordítani akarnám, még számos [érvt] hozhatnék fel.”

A **kunokkal** Jerney több művében is foglalkozott. Már volt szó 1825-ben készített pályamunkájáról, amely megragadta a „jászkun hazafi nemes ambícióját”. Az *elveszett* pályamunka egy részét később, *Keleti utazása* első kötetében, a „*Tatár emlékmaradványokról*” címet viselő értekezésben rövidítve, átdolgozva felhasználta. Gyárfás¹⁵ szerint Horvát István (1784–1846) irodalomtörténész a „kun vagyis cumanus nyelvről” írt fejtegetésében¹⁶ Jerney nyomán haladt, bár a forrásra nem hivatkozik.

Etelközi és lebediai utazása során Jerney nagy figyelmet szentelt az ott található kőszobroknak, amiket eredeti helyükön, a kurgánok közelében, vagy különböző múzeumokban talált. Ezeket részint lerajzolta, néhányat pedig magával hozott, s azt állította, hogy „*azokat magyar és rokon szkíta, hun, besenyő és kun nép állíthatta.*” Ezekről a szobrokról még akkor, Pestre érkezésük idején megállapították, hogy „*nem mongolokat, hanem kunokat*” ábrázolnak.¹⁷ A kérdést végül is Fodor István, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója tette tisztába 1984-ben megjelent tanulmányában.¹⁸ Megállapítja, hogy „*Jerney idejében a tudományos köztudatban meglehetősen fellejártó és pontatlan elképzelés élt az orosz seregek által azelőtt nem rég meghódított déli tartományokban igen nagy számban fellelhető emberalakos.*

¹² Jerney János: Magyar nyelvkinccsek Árpádék korszakából II. Pest 1854. 8. old.

¹³ Jerney János: Anno Vetvári kun-avar püspök pecsétnyomója DCCCXXVI. Tudománysz. Pest 1838. III. füzet.

¹⁴ František Palacký (1798–1876): Geschichte von Böhmen. Praha [é. n.]

¹⁵ Gyárfás 1883. i. h.

¹⁶ Tudományos Gyűjtemény 1833.

¹⁷ Gyárfás 1883. i. h.

¹⁸ Fodor István: Jerney János a dél-oroszországi kun sírszobrokról. Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szerk.: Juhász Antal. Szeged 1984. 31–48. old.

csészetartó sirszobrokról, melyek nagy része ősi temetkezéseket jelölt, kurgánokon állott.” Jerney szobrokra vonatkozó elméletét kortársai és utódai elvetették, mások megerősítették, sokan félremagyarázták, általában olyanok, akik nem is olvasták Jerney műveit. Fodor István azonosította a szobrokat, megerősítette azok XI–XIII. századi kunoktól való származását, s megállapítja, hogy Jerney nem állította egyértelműen a szobrok magyar voltát.

A palócok kun származását Jerney – kora tudományos szemlélete alapján, Horvát István nyomán – elfogadott ténynek tekintette. Elsősorban lengyel és orosz források ’polovecok’-ra, ’polovecek’-re vonatkozó híradásaira alapozta ezt a föltételezést, s „természetesnek vette a hun-szkita népcsaládba tartozó polovec-palóc-kun-kazár azonosságot.”¹⁹ Mint Kósa László megállapítja, „a nemzeti önismeret lelkes ifjúkorában olyan magyar népcsoportra volt szükség, amelynek régiségéhez nem férhetett kétség.”²⁰ Jerney két tételből indult ki. (1) A palóc nemzet a hun-scyta népcsalád egyik felekezete, amely saját nyelvén magát kun néven nevezi; *Cuman, Cumanus* meg *Hunnus* néven említik a magyar krónikákban és a bizánci történetíróknál, míg az orosz lengyel történetekben *palócz* néven fordul elő. (2) „Magyar hazánk egyik terjedelmes vidékén élő magyar népfaj hivatik palóc néven, és éppen ezen palócok valódi kun maradékoknak mutatathók fel a magyar történetírás útmutatása szerint, mely adatok egybe vetése után semmi sem bizonyosb annál: miképp a’ híres palócz nemzet ivadéakai honunkban velünk együtt élnek maiglan.”²¹ Később Hunfalvy helyezte új, realisabb alapokra a palóc őstörténet kérdését.²²

A jászokkal részint azért foglalkozott Jerney, mert dorozsmai lévén, magát is jásznak tekintette, részint pedig, mert miután megkapta a Jászkun kerület tiszteletbeli alügyészi kinevezését; hivatalból Félegyházán lakott, s volt módja bűvárokodni a kerületi és a községi levéltárakban. Ennek során figyelt fel Jászberény levéltárában őrzött régi jászkürtre, s igyekezett összeszedni a rá vonatkozó ismereteket és közléseket. Több más régi kürttel összehasonlítva ismerteti ezt és a hasonló kürtöket, s „egy hazafihoz” címve 1828-ban megírta a Tudományos Gyűjteménynek²³. Számba vette a kürtre vonatkozó nézeteket, nem hallgatva el Décsy Antal véleményét sem, miszerint a kürt nem más, mint „griffmadár körméből készült szentségtartó pogány papi ereklye”.²⁴ Jellemző Jerneyre, hogy nem akarta gyarapítani a jászkürtre vonatkozó elméletek számát, dolgozata végén szerényen megjegyzi: „Távol sem akarok ítéletet hozni a dolgokról, sőt véleményemet nem más, mint javaslat képen terjesztem elő, melyet ennekutána minden vizsgáló által figyelemre véteni óhajtassék”.

Még moldvai útja előtt foglalkozott az úgynevezett **izmaelitákkal**, akik – szerinte – a jászok elődei voltak. 1844-ben felolvasást tartott a Magyar Tudományos Akadémián *A magyarországi izmaelitákról, valamint a volgai- bolgárokról és a magyar nyelvű néplefelekezetekről*. Szerinte a névtelen jegyző Nagy Bolgáriából hozta be az izmaelitákat, akik „vallásra mohamedánok, vérségre besenyő-palócok, nyelvük a magyartól csak szójárásilag különbözik, számuk száz ezer, s több megyében laknak: Pesten, Nyírségben, Jászságban.” Jerney meggyőződése szerint „a jászok az izmaeliták ivadéakai, a palóc nyelvjárás jászok közti vesztese magyar hatás, de a hegyek közti palócok megőrizték.”²⁵

Amikor Jerney Jánost 1838-ban az Akadémia rendes tagjává választották, székfoglalóját 1838. november 10-én, **a magyarországi besenyőkről** tartotta.²⁶ Ebben megállapítja, hogy „Tömérdek gyűlevész népeket, s’ vendég lakosokat keblébe fogadó édes magyarhonunk határi közti már alapítása’ első századaiban egy, a’ többi nemzetekétől különböző névvel jelölt, saját polgári belső szerkezettel bíró népesség tűnik föl, melyről írónk a tárgy fontosságához képest kielégítő magyarázást nem tévén, eddigelé a tudós világgal kellően meg nem ismertették.” Ez a dolgozat is azon munkái közül való, amelyek

¹⁹ Kósa László: Palóc őstörténet. In.: *Kósa-Fülep: A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akad. Bp. 1978. 15. old.

²⁰ A kérdésről bővebben ld., *Fülep Antal-Kósa László: Palócok*. In.: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akad. Bp. 1978. 157–158. old.

²¹ *Jerney János: A’ palócz nemzet és a palócz krónika orosz és lengyel évkönyvek nyomán*. Magyar Történelmi Tár I. Pest 1855. 3–4. old.

²² *Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája*. Bp. 1876. 363. old.

²³ *Jerney János: Gondolatok a’ jász-kürtökről, a’ kor hasonló több kürtök ősmértetésével*. MDCCCXXVII. Szegeden.

²⁴ Fris és legújabb előadás a jászokról és kürtjokról és ennek értelméről vagyis magyarázatáról. Miskolcz 1814.

²⁵ Tudománytár 1844.

²⁶ Megjelent *Jerney János: A’ magyarországi besenyőkről*. Magyar Tudóstársaság Évkönyve V. 1838–1840. Budán 1842. 144–184. old.

meggyőződése szerint a magyar és a különféle türk népek közti nyelvrokonságra, sőt a nyelvi azonosságra épültek, azt mintegy természetesnek elfogadva nyúltak tárgyukhoz.

Hogy ezek az alapozó munkák a maguk korában semmilyen szempontból nem voltak másodrendűek, azt igazolja, hogy szerzőjük ebben az időben, 1837-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, és 1838-ban választották rendes taggá. De talán nem esem az elfogultság vétkébe, ha úgy gondolom, hogy ezek az alapozó kutatások és publikálások – kimondva, kimondatlanul; tudatosan, vagy ösztönösen – mind az etelközi és a lebediai (moldvai, beszarábiai) utazásokat, kutatásokat – Jerney legnagyobb tudományos teljesítményét – készítették elő.

Etelközi utazása és a moldvai magyarak

Ha Jerney Jánosnak az avarokról, besenyőkről, jászokról, kunokról, palócokról, székelyekről készített munkáit elsősorban – bár korántsem kizárólag – a korábbi kutatási eredmények szemlézésének, mégpedig jórészt kritikátlan szemlézésének mondjuk, hangsúlyoznunk kell, hogy a moldvai és a beszarábiai magyarokról, akiket az ő idejében – Zöld Péter nyomán – már nevezhetünk *csángóknak* is –, minden tekintetben új, saját gyűjtéseinek, kutatásainak eredményeként felmutatott ismeretekkel gyarapította a tudományt. Nem véletlenül írta róla Sági Lajos²⁷ hogy „... a havasalföldi és moldvai magyarak viszonyairól, történetük és társadalmi fejlődésük előzményeiről mindaddig senki sem nyújtott annyi sokoldalú és kimerítő adatokat a magyar közönségnek, mint Jerney János az ő keleti utazásában. E tárgy fontossága, mely iránt napjaink eseményei új meg új érdeklődést ébresztenek magában, méltóvá teszi Jerneyt legmelegebb elismerésünkre és megemlékezésünkre.”²⁸

Rendkívül körültekintően készült etelközi útjára. Bár fiatal korában úgy gondolta, hogy „zarándoklat nélkül, könyvekből is élvezhetni a messzi országok ismeretét”, de hamarosan rájött, hogy „hiteles kútfőkből kell mindezeket kinyomozni (...) s az egy- vagy közelkoru legrégebbi írókat kezdém olvasni.” Ám ezek sem elégítették ki, „miután több helyeik homályos és a régi lakhelyzet ismeretére nézve kétes kitételűek, vagy éppen hiányosak...”. Ekkor – mint írja – „gyermekkori vágyaim éledtek föl ujolag benem: Keletre kell utaznod, megvizsgálandó azon földet, mellyen e szép hazát szerzette hős magyar elődök egykoron laktak; felkutatnod az onnan ideköltözött ősök történetére viszonyló emlékeket...”²⁹

Az anyagi és a tudományos, szellemi alapozás mellett testét fizikailag is igyekezett erősíteni. Ha nem is edzette magát olyan következetesen és kíméletlenül, mint nagy elődje, Körösi Csoma Sándor, egy éven keresztül gyakorolta a korlátozott vizivást és a „tejevést”. Ez utóbbinak aztán nagy hasznát vette, amikor Moldva és Beszarábia többnyire zsidó kocsmáiban tojásnál és tejnél egyéb vacsorára sokszor nem is nagyon számíthatott.

Jerney egész etelközi útjáról naplót vezetett, pontosabban naplószerű feljegyzéseket készített, ezek alapján állította össze úti beszámolóját. Az úti-feljegyzésekben sajátosan keverednek a mindennapi élmények az irodalmi olvasmányokból való ismeretekkel, így voltaképpen egyszerre szól ez a *kétdimenziós útinapló* a szerző térben és időben történő utazásáról. A *harmadik dimenzió* az *Adattár*. Ezek a részek jól illeszkednek egymáshoz, s Jerney az útleírása során többször is utal az *Adattárban* (Bizonyítvány) közölt anyagra.

1844. április 23-án Pestről indult a nagy útra, „jó kedvvel és egészséggel”. Először dorozsmai birtokára ment, hogy elrendezze a gazdaság ügyeit, majd kocsin utazott tovább Orsovára, ahonnan a Zrinyi nevű gőzhajón folytatta útját, s négy és fél nap múlva, május 24-én Galacnál lépett Moldva földjére. „Üdvöz légy Etelköz, Árpád vezér előbbi hazája” – jegyezte naplójába, s mindjárt magyarázatot is fűz e helynévhez (Etel-kuzu), amiben a Bodrog-köz, Sár-köz mintájára alkotott „vízköz” szavunkat látja meg. S már itt arra az elhatározásra jut, hogy „Moldva minden helységeknek nevével figyelemmel megvizsgáljam, kipuhatólandó, valljon oláh nyelvben minő értelmet adnak, s nem fekszik-e bennük eltorzított s oláhossított magyar név?” Meglehetősen naiv és mai szemmel nézve bizonytalan koncepcióval kezdte tehát Jerney Moldva hely- és helységneveinek vizsgálatát, aminek hátrányai meg is mutatkoznak az *Adattárban* szereplő szócikkek sokszor kritikátlan szövegében, ami azonban nem kisebbíti valós eredményeinek értékét, hiszen – ne feledjük – Jerney az elsők között volt, aki e témával foglalkozott.

Utazását úgy tervezte, hogy minél hamarabb a legtávolabbi céljához érjen, s visszafelé térében kívánta részletesen megvizsgálni (lerajzolni, ásatni, utánajárni) a látottakat, a hallottakat és a találtakat.

²⁷ Sági Lajos (1843–1878) miniszteri fogalmazó, földrajzi szakíró.

²⁸ Sági Lajos: *Híres magyar utók* II. Jerney János. Athenaeum. Bp. 1874. 913. old.

²⁹ Jerney János: *Keleti utazása a Magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844–1845. I–II.* Pest 1851. 2. old.

Ez a terve elvileg helyesnek bizonyult, de visszatérte során már szembetalálkozott a moldvai csángók kutatóinak örök veszedelmével, a csángómagyarokat gyakorlatilag túszként kezelő román hatóságok gyanakvásával, bizalmatlanságával, ellenkezéseivel, végső soron attól való *félelmükkel*, hogy napfényre kerülnek erőszakos asszimilációs törekvéseik.

Útja során meglátogatta azokat a Moldvában élő jeles magyar személyeket, akiket nem kerültek el más, korabeli magyar utazók sem, mint a Szászkuton nyomorgó Márk Mózes református lelkész, az akkor már Klézsen szolgálatában Petrás Incze Jánost, aki „nyílt barátsággal” fogadta, ő pedig „felhasználta az alkalmat ismeretei gyarapítására”. Megtudta, hogy 1844-ben Moldvában négy római katolikus egyházmegye létezett (a jászvásári, a szereti, a beszercei és a tatrosi kerületben), s ezekben 18 parókiát számoltak össze, de ez a szám – mint Petrás felvilágosította – folyamatosan változik, mert kevés a pap, s hol ide, hol oda helyezik őket. Az összes római katolikus lélek az 1842. évi tábla szerint *43 244-re megyen*, de ez az adat sem pontos, mert népszámláláskor „*az adózó családátak vétetvén jegyzékbe, a lélekszám meghatározására gond nem fordítatik.*”

A Petrással való beszélgetés során világosodott meg Jerney János számára, hogy a moldvai magyarok két nagy etnikai csoportra oszlanak: a csángókra és a székelyekre. Megtudja továbbá, hogy „*csángóknak tartatnak mindazok, kik nem székely eredetűek, ha már el is oláhosodtak nyelv tekintetében.*”³⁰ Jerney egyébként már ekkor, moldvai útjainak első heteiben felismerte, miszerint „*Árpádkori magyar maradványokat a most itt élő magyarokkal bármi tekintetben is kapcsolatba hozni nem lehet...*”, de persze az akkori tudományos közfelfogásban erősen élő – kumból és besenyőből származtatás – elvet erősen hangsúlyozta.³¹

Klészén, Petrás Incze vendégeként ismerkedett meg Jerney a *rezességgel*, a moldvai szabadparaszti intézménnyel, hiszen Klézse akkor még sziszegő tájszólásban beszélő „déli csángó” népe többségében részes volt, ami ősiségét mutatta. A község székely lakossága jórészt Jerney látogatása után, a XIX. század második felétől telepedett oda. Innen Bákó, Románvásár, Szabófalva, Szépváros érintésével hamarosan Jászvásárba érkezett, ahol hosszabb időt szándékozott tölteni a csángók sorsának tanulmányozásával. Szinte természetesnek tekinthetjük, hogy akkoriban Moldvában milyen sok magyar, vagy legalábbis Ausztria-Magyarországból való, magas beosztásban, rangban lévő orvost, gyógyszerészt, kereskedőt lehetett találni, de a moldován birtokosok és értelmiségiek között is számosan voltak, akik „*nyelvünket tökéletesen birták*”. Velük összelevegdeve több lehetőség ígérkezett Jerney számára, hogy újdonsült ismerősei birtokain – magyar, vagy *egykor* magyar településeken – ásatásokat kezdjen.

Ő azonban sietett! Végigsiette Moldvát, hogy mielőbb átkelhesse a Dnyeszteren, s beljebb, egyre beljebb mehessen Ázsiába. A nagy sietség közben, útjának ezen a keletre tartó részén mintha megfélemedezett volna arról az arany igazságról, miszerint *amit ma... megnézhet, megtudhat, megáshat... – ne halaszd holnapra*. Jerney nagyon sokat halasztott, s bár helyes logikával képzelte el, hogy mindent a visszafelé vezető út során intéz, a körülmények másként igazították a dolgokat. Így például Jászvásárral találkozott a már jövet, a Zrínyi gödösön megismert Rosnovano Rosetti Alekoné főboernővel, kinek férje tulajdonában volt Forrófalva, s szívesen hozzájárult az ásatáshoz. „*Egész könyvet írhatnék – mondja Jerney, csak hogy a szívünket fájdtassa amiért nem írta meg – a naponta tárgult viszonyok által e népről szerzett ismeretekről, [...] ha földatom és célomtól az effélék rajzolása földre nem vezetne.*”

Ha körülményesen és nehézségek árán is, de eljutott Csöbörösökbe, és Dnyeszterfehérvárra is. Onnan aztán a magyarok másik őshazájába: Lebédiába indult. De csak Odesszáig jutott, s az Azovi tenger partjának hosszában Tagenrog városáig ért. Szeretett volna eljutni Tbiliszbe, de az ott dúló háborúk és járvány miatt, továbbá mert oroszul és románul tudó szolgája értekeivel együtt megszökött tőle, vissza kellett fordulnia. „*Jsten megjutalmazá fáradságomat, mert megtalálám a magyarok egyik legrégibb honát, Lebédiást, s abban eleink bámulandó sokaságú, ezer meg ezer kőszobor emlékeit.*”³² 1844. július 1-én kelt át a Dnyeszteren, majd 54 nap múlva, augusztus 23-án Bendernél tért vissza Moldvába.

Visszaútjában már több ideje volt, ráérősebben utazott, utána tudott nézni egy-egy jelenségnek, több helyen ásatásokat is végzett. Ha a primitív román nacionalizmus nem akadályozza munkáját, még jelentősebb eredményeket mutathatott volna föl. Pedig – mint Kováts Gyula (1849–1935) írja róla kései megemlékezésében – „*Félig elmosódott emlékek között vitték lépteit. Más alig talált volna ott valamit, vagy igen keveset. Az ő megfigyelő tehetsége és sokoldalú képzettsége kellett hozzá, hogy ezekből a pi-*

³⁰ Jerney 1851. 25. old.

³¹ Ugyanott.

³² Idézi Péter 1988. 11. old.

ciny, sokszor alig mállatott részletekből össze tudja állítani az egész képet, melybe ezek a részletek beleillettek. Itt egy sírirat, máshol a falu neve, templombeli oltárkép, régi történeti hagyományok, majd a lakosság típusa és öltözéke, földsott temetkezési helyek (ezek és ilyenek) igazítják el abban az útban, amelyen elindult.”³³

Pár hétig időzött Jászvásárban, mivel a rendetlen életmód hátrányosan hatott életműszereire, álmatlanságot és elgyengülést okozott. De jászvásári lábadozása idején sem tetlenkedett, bejárta a város régiségkereskedőit, ám Moldva történetére vonatkozó kiadványokkal – nagy bosszúságára – alig találkozott. Szeretett volna mielőbb ásatásokhoz fogni, s erre vonatkozóan kapott is ígéretet a moldvabányai Kantakuzeno hercegtől, de meg kellett várnia, míg Bajorországból visszatér. Hogy hasznosítsa idejét, Botosánba látogatott, de ott „nem jöhetett ismeretére semmi magyar hajdáságnak”, tudomására jutott azonban, hogy a közeli Dorohoi melletti Koncseszten néhány évvel ezelőtt egy halom ásatása során temérdek arany- és ezüstedény került elő, amit az akkor ott lévő orosz tiszt lefoglalt és Szentpétervárra küldött. Ezek a kincsek akár Álmos sírjából valók is lehetnek, hiszen a besenyő támadás idején itt, Etelközben történt a fejedelem rituális megöletése. „Minden esetre érdekes feladatul marad régiségbűvároknak a pétérvári Ermitage e’ drága eszközeinek kinyomozása.”

Időközben Bajorföldről hazatért birtokára Moldvabánya örökös ura, ki jó szívvvel fogadta a magyar tudóst, s lehetővé tette számára, hogy birtokán, ásatásokat végezzen. Moldvabánya a XVI. század második felében az újonnan alakult moldvai fejedelemség első fővárosa volt, s Losonczy Margitnak, Jó Sándor (Alexandru cel Bun) vajda (akkori ismeretek szerint) feleségének itt található sírját már Bandinus is említi. Jerney négy napig ásatta a templom sekrestyéje helyen lévő dombot, s öt szép sírkövet (közülük három magyar nyelvűt) talált, amiket „megmosatván rendre helyezem a mélyes üregbe, ami a herczegnek és szemléletre egybegyűlt rokonainak nem kis meglegédésére vált.”

Az ásató utazó, Jerney János azonban korántsem volt ilyen elégedett. Talán itt érte őt el a gondviselés tekintete, amivel minden nagy célok elérésére vállalkozó szellemi ember előbb-utóbb szembetalálkozik, s ha őszinte szívvel járja az útját, fölteszi magának a kérdést: arányban van-e az eredményt az erőfeszítéssel? Ezért indult-e el hazulról? Erre vállalkozott-e? Útleírása szerint Jerneynek itt, Moldvabányán, a későgótika jegyeit viselő római katolikus templom akkor még sokkal jobb állapotban lévő romjainál kellett szembenéznie ezzel az önmaga számára feltett kérdéssel. Ott tartózkodásának utolsó napján még egyszer fellépkedett a templom 12 öl magasságú tornyának végső párkányzatára vezető deszkalépcsőn, s délnyugati irányba, Magyarhon felé vetve tekintetét, megkérdezte önnön magától: „Ha majd számot adansz honod előtt [...] felmutatod egykor kereséseid’ eredményeit, méltók lesznek-e azok a’ nagy célhoz? Kielégítendik-e, nem a várákozást, mert soha nagyot nem ígértél, hanem a’ történet hézaga’ betöltését óhajító szakemberek vágyait.” Mert „sok a’ hégaz őstörténetünkben, igaz: de azt mind betölteni, földéritekkel kiegészíteni vajmi nehéz földadat, sőt sok részben lehetetlen. Ingadozni kezdett hitem, tetovázni gondolatom: a’ millyen örömtől eltölt valék a’ múlt napokban, midőn a’ sírkövek’ iratait nemzetem’ számára az örök feledékenységtől megmenthetém, szintolly kedvetlenség sulya nyomott le annak átekintésén, hogy e’ három-négy száz éves sírköiratok a’ nemzet’ őstörténetére legkevesb fénny sem deritendnek. Árpád’ és a’ vezérek’ kora ezek által bizonyára bővebb ismeret polczára nem jutand. Így sülyvedeztem az érzélgés’ tetőpontjáról meglegédetlenség’ örvényébe. Nem kishitűség-e ez? Így bátorítám, így vigasztaltam végre magam. (...) Fogadom is: Árpád korából itt alig ha hozhat valamit napfényre. Ezen utolsó gondolat volt a’ leghelyesb: nem azért, mintha föltétlenül igazam volna, hanem mivel Árpád’ korát hozta emlékezetembe és az akkori Magyarhon „Atelkuzu”, miről a’ sírköveknél majd elfeledkeztem, ötlött itt a’ Havasok alatt elmémbé. Galacnál e’ földre léptemmel üdvözlém Árpád’ régi honát, s itt újban üdvözlöm a’ Havasok alatt! Csalhatatlanul magyarok’ régi hazája ez, de nem több mint tíz évig lakott, aztán az ellenséges indulatú, de szinte rokonfajú besenyőktől elfoglalt, midőn Árpád’ népe nyogot felé üzetett. Az akkori magyar lakosoktól illy rövid idő alatt hogy emlékek nagyobb számban maradtak volna, azt józanul senki sem kívánja, de hát a’ csángókban kéttelenül mostis élő besenyőktől nem maradtak-e valami régebbkori emlékek?”

Jerney tehát itt, a moldvabányai templom romjainál, Mátyás király egykori moldvai hadjárata fiasokójának helyszínén döbönt rá, hogy amit keresett, az – megtalálhatatlan. Árpád magyarjai rövid etelközi tartózkodásuk során maradó emléket aligha hagyhattak maguk után; s azt a keveset is csak nagy nehézséggel lehetne az előttük s utánuk ott járt, kulturális szempontból is rokon népek hagyatéká-

³³ Kováts Gyula: Jerney János. Vasárnapi Újság XXX. 1883. 17. sz. 266. – Mint írja Jerney halálakor (1855.), az önkényuralom miatt nem tudták méltó módon értékelni, ezért most, 16 évvel a Kiegyezés után emlékeznek rá.

tól elválasztani. Tekintetét így a csalóka múlttól máris az akkori jelenben jól megragadható *csángókra* veti, elhatározván, hogy azokat fogja vizsgálni.

A moldvabányai templomtoronyban támadt felismerése után Jerney többé nem Árpád magyarjainak nyomit fűrészte etelközi útjának hátralévő felében. Immár teljes figyelmét a csángómagyarok történelmének, művelődésének feltárására, sorsának megismerésére fordította. Hét napos moldvabányai „működés” után, október 6-án búcsúzott el moldvai viszonylatban rendkívül fölvilágosult, birtokán mondhatni korszerűen gazdálkodó hercegi házigazdájától, s folytatta útját Németvásáron. Kotnáron keresztül, hogy ismét Moldova fővárosába, Jászvásárba térjen. Az úti élmények innentől szinte csak laza keretet szolgáltatnak történelmi beszámolójához. De aztán mégiscsak sikerül visszazökkennie az úti beszámoló kerékvágásába. Jászvásári ismerősét, Miskolczy Lajost a vajda időközben Foksányba nevezte ki kórházi orvosnak, így október 23-án Jászvásárból együtt mehettek egészen Bákóig. Útba ejtették Szabófalvát, ahol fontos információkat szerezhetett a moldvai római katolikus misszió üzemleiről, s a Rómától függő püspöki helynökök többségének gyalázatos tetteiről.

Október 25-én nagy reményekkel érkezett Bákóba. A XV–XVI. században itt volt a moldvai katolikusok püspöksége, s az egész környéken többségükben magyar lakosú csángó falvak sorakoztak. Bákóban hamarosan rátalált a régi katolikus templom helyére, az onnan származó kövekre, s elkezdte az ásást. Ám nemskára jelentkeztek a hivatalos személyek, s egy „*Roszet György nevű tudatlan fráter*” megtiltotta az ásást, s ezen az erdélyi gubernátor, Teleky József közbenjárása sem segített. A hamarosan téliesre fordult idő miatt a munkát különben is abba kellett hagynia, s üres óráiban a *Bákó*, meg a *csángó* név eredetén töprengett. A közeli Kalugyer – a mai Lujzikalagor – viszonyaival ismerkedve feltárult előtte a település szabad parasztságának jogfosztottsága –, s a velük való beszélgetés során szóba került, hogy talán a Magyarországra település jelenthetné sorsuk jobbra fordulását. A jószándékú, de naiv Jerney legott felhívást fogalmazott a *magyarhoni földesuraságokhoz*, ajánljanak földet az áttelepülni akaró lujzikalagori csángóknak, egyúttal kérte az Akadémiát, hogy magyar énekes és imádságos könyveket küldjenek a moldvai magyar kántorok (deákok) számára. Nem számolt azonban a résen álló román nacionalizmussal, amely Magyarországról – Brassóból (!) – valódi zsurnalista álnoksággal kelt ki a terv ellen; valamint az olasz papok féltékenységével, akik román szolgálatba állított asszimilációs politikájukat látták veszélyeztetve Jerney nemes kezdeményezésétől. A moldvai fejedelemség vámosai nem engedték kiosztani a küldött egyházi könyveket, a brassói lamentációra egy jászvásári román újságban – Mihály moldvai vajda tudomásával – gúnyirat jelent meg ellene. „Új Mózes”-nek csúfolva őt, aki ki akarja vezetni a Moldvában sanyargatott magyarokat. Jerney válaszát a brassói lap nem közölte, a kalugyeri pap egyházi átok alá helyezte, s figyelmeztették: ne menjen sehova, mert könnyen szerencsétlenség érheti. Rajta is betellett tehát az a sors, ami oly sok Moldvában járt, és a csángók sorsán könnyíteni akaró, jó szándékú embert utolért – Bandinustól Lükő Gáboron át Kallós Zoltánig.

Ezek után Jerney nem tehetett mást, mint hogy 1845. március 28-án otthagyta Bákót. A Turlui és a Tázló menti magyar falvakon, s a Tatros völgyén át, az Ojtozi szoroson keresztül április első napján Sósmezőnél eltávozott Moldvából. 1845. április 23-án, kerek esztendőre elindulása után visszaérkezett Pestre.

Míntha csak érezte volna korai halálát, megfeszített tempóval dolgozott tovább. *Keleti utazásairól* készült könyve 1851-ben hagyta el a nyomdát. Utolsó művét, a *Magyar nyelvkinccsek Árpádék korszakából* című kétkötetes munkáját pedig – megromlott látása miatt – már Miltonként írta: úgy olvasták neki az anyagot, a szövegét is másoknak diktálta. Utószavának végére 1855. október 10-én írta a dátumot. Mint egyik legkitünőbb ismerője, Péter László szegedi professzor írja: ekkor már tudta, hogy ez a hatyúdala, a tudományos munkától való búcsúja.³⁴ „*Imádott nemzetem lábaihoz teszem ezen utolsó művemet – írta műve zárszavában –, lelépven a pályáról, mely részemre kevés rózsát termett. Kimerült erőm, elhomályosult látásom végbúcsúvételre intenek. Miként futottam azon, mint tőltem be hivatásom körét. Ítélje meg a részrehajlatlanság. Én nyugodt kebellem nézek a jövődő bíráló széke elé, mert nem a fajunkat becsmérlő divateszmék, hanem a való és igazság kinyomozása valának iránytűm és fáziszom működésem minden fázisában.*”

Nem sokkal ez után, 1855 karácsony estéjén, megtért őseihez.

*

³⁴ Idézi Péter 1988. 11. old.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy – Fodor István szavaival – „*Jerney felkészültem, széles irodalmi ismeretek birtokában indult utazásra, gyűjtése szinte példamutatónak mondható. Eredményei és következtetései kora színvonalán álltak és az sem meglepő, ha reformkori hazaszeretete és népe történelmének szeretete sok esetben átsugárzik tudományos állásfoglalásain.*”³⁵ Idézzünk Gyárfás István kései búcsúztatójából, amiben megállapítja, hogy „*Jerney kiválóan tudományos hazafi volt. Olykor merész és a szigorú bírálatokat ki nem álló következtetéseit fedjük el hazafiságának leplevel, fedjük el többi érdemeivel, melyek közül kiemelést érdemel azon hazafias tette, hogy Moldvában két hónapi tartózkodása alatt a testvéri csángók szomorú helyzetével megismerkedvén, hogy ezeket az elenyészéstől megmentse, buzditólag felemelte szavát s keleti utazásának erre vonatkozó részletei oly lelkesedést idéztek elő nemzetünkél, mely évek alatt érlelődve, egyik alapjául szolgált a bukovinai magyarok hazánkba oly szép sikerrel megkezdett betelepítésének.*”³⁶

Aki egy kicsit is jártas nagy, megszállott utazóink sorsának ismeretében, az érdekes és tanulságos közös vonásokat fedezhet fel az útjaik során felmerülő nehézségek tekintetében. Julianus barától Körösi Csomán át, Vámbéry Árminon, Stein Aurélon át Domokos Pál Péterig – sok más társukkal együtt – valamennyien közelebbi, vagy távolabbi, keleten maradt véreinket keresték, vagy éppen találták meg, s valamennyiüknek hasonló természetű akadályokat kellett leküzdeniük. S ha koronként változott is a veszélyek súlyossága – hiszen a rabszolgaként való eladáshoz képest a román szekuritáé üldözése, vagy a jánicsár lelkű moldvai katolikus papság áskálódásai mégiscsak enyhébb veszedelmet jelentettek –, akárcsak a népmeséink hőseinek, keleti vándorainknak is szinte azonos forgatókönyv szerint kellett szembenézniük az eleve elrendeltetett akadályokkal.

Szinte valamennyi keletre induló Ázsia-kutatónak – köztük Jerney Jánosnak is – szembe kellett szállnia és meg kellett küzdenie ezzel az útjukban álló hétfejú sárkánnyal.

Halász Péter

Kétszáznegyvenöt éve született Kováts János, Eger mecénása

Kétszáznegyvenöt évvel ezelőtt, 1764. augusztus 25-én Egerben született Kováts János mecénás és nevelő. Apja a város vagyonos polgára volt. Gyermekkoráról semmiféle adat nem maradt fenn. Elemi iskolai, gimnáziumi és jogi tanulmányait szülőhelyén végezte. 1781. szeptember 30-án 17 éves korában Bécsbe ment jogi ismeretek és a német nyelv tanulása céljából. Majd 1783 december elején nevelő lett a gróf Bánffy családnál, ahol német nyelvet tanított, s közben franciául tanult. Amikor gróf Bánffy Györgyöt Erdély kormányzójává kinevezték, ő is velük ment. Miután a családnál 15 évig szolgált, 1798-ban megvált tőlük. Ebben az évben Erdélyből visszakértül Bécsbe, ahol herceg Pálffy Károly magyar királyi udvari főkancellár unokáinak nevelője lett. Itt húsz évet töltött el. Egyik neveltje gróf Pálffy Károly 1817-ben 10 ezer ezüstpengő jutalmat adott neki. Ekkor már olyan híres, hogy felkeltette a császári és királyi udvar figyelmét is. I. Ferenc császár és király magához hívatta, s megbízta Ferdinánd trónörökös és testvérei, Rajner és Lajos főhercegek nevelésével. Őket magyar nyelvre és irodalomra oktatta 18 éven keresztül. Mivel nevelő munkája igen eredményes volt, az uralkodó 1827-ben aranyéremmel tüntette ki, s a magyar királyi udvari kancelláriához udvari ágensé nevezte ki.

Szorgalmas munkája révén jelentős vagyont halmozott fel, amelyeket nemes célokra áldozott.

Időközben ismerkedett meg Tarkovics Gergellyel, aki az udvari királyi kancelláriánál a görög katolikus vallásügyek referense volt. Az ismeretség oly szorosra vált, hogy a két férfi között sűrű tartó barátság jött létre. E barátság érlelte meg Kováts Jánosban azt a gondolatot, hogy Felső-Magyarországon közkönyvtárat alapítson, amely 1821-ben Eperjesen valósult meg. Alapítványát 1830-ban a király diplomával erősítette meg. Ezt követően hálája jeléül az eperjesi görög katolikus egyházmegye két példányban megfestette az adományozó arcképét Miklóssy József bécsi festővel. A kép egyik példányát a

³⁵ Fodor 1984. 44. old.

³⁶ Gyárfás 1883. 35. old.